

Державне агентство лісових ресурсів України
Національна академія наук України

УКРАЇНСЬКИЙ ОРДЕНА «ЗНАК ПОШАНИ» НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ІНСТИТУТ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА АГРОЛІСОМЕЛІОРАЦІЇ
ім. Г. М. ВИСОЦЬКОГО (УкрНДІЛГА)

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор УкрНДІЛГА
член-кор. НААН України, д. с.-г. н., проф.

В. П. Ткач
2017 р.

ТИМЧАСОВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо проведення першочергових заходів у соснових лісах,
пошкоджених короїдами

Схвалено Вченою радою УкрНДІЛГА,
протокол № 10 від «11» жовтня 2017 р.

Затверджено Науково-технічною
радою Держлісагентства,
протокол № 5 від «20» грудня 2017 р.

Керівник розробки
д.с.-г.н., проф.

В. Л. Мешкова

Харків – 2017

УДК 630.412 : 630.416.16

Тимчасові рекомендації щодо проведення першочергових заходів у соснових лісах, пошкоджених короїдами / В. Л. Мешкова, Н. Ю. Висоцька, О. О. Орлов, В. О. Бородавка, А. М. Жежкун, І. М. Усцький. – Харків, 2017. – 8 с.

У рекомендаціях наведено основні методичні положення стосовно нагляду, обстеження та моніторингу в осередках усихання соснових насаджень, критеріїв визначення свіжозаселених короїдами дерев, захисту заготовленої деревини, особливостей проведення санітарно-оздоровчих заходів в осередках верхівкового короїда. Визначено заходи з лісовідновлення після суцільних санітарних рубок в осередках усихання.

Рекомендації розроблено на доручення Держлісагентства від 06.09.2017 № 08-16/6885-17 стосовно підготування та надання загальних рекомендацій щодо шляхів недопущення поширення осередків всихання соснових насаджень на значні площі та створення на зрубках нових більш стійких і високопродуктивних деревостанів.

Рекомендації призначені для спеціалістів лісового господарства, співробітників наукових і проектних організацій.

Рецензенти:

А.Ф. Гойчук – професор кафедри біології лісу та мисливствознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор сільськогосподарських наук, професор

В.О. Крамарець – доцент кафедри лісівництва НЛТУ України, канд. с.-г. наук, доцент

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Нагляд, обстеження та моніторинг в осередках усихання соснових насаджень	4
2. Заходи запобігання поширенню осередків усихання соснових насаджень	5
3. Критерії виявлення свіжозаселених короїдами дерев	5
4. Особливості проведення заходів з поліпшення санітарного стану насаджень в осередках верхівкового короїда	5
5. Захист заготовленої деревини	6
6. Використання інсектицидів для захисту заготовленої деревини	6
7. Підвищення стійкості соснових насаджень	7
8. Заходи з лісовідновлення	7
9. Нормативні документи, до яких необхідно внести зміни для реалізації цих "Тимчасових рекомендацій..."	7
Перелік літературних джерел	8

Вступ

Останнім часом поширилося інтенсивне всихання соснових лісів на території України (переважно у Поліссі, локально у Лісостепу). Осередки масового всихання охоплюють Волинську, Житомирську, Київську, Львівську, Рівненську, Хмельницьку, Черкаську, Чернігівську області та продовжують збільшуватись. Масове всихання соснових лісів відбувається також в інших країнах Європи.

Зазвичай періоди погіршення стану лісів збігалися з посухами, які виникали у певні періоди атмосферної циркуляції і частково пов'язані з динамікою сонячної активності.

Циклічні зміни погодних умов накладаються на тренд збільшення температури повітря та зменшення кількості опадів, який визначено в останні 100 років на більшій частині земної кулі. Важливими для стану лісів є також зниження рівня ґрунтових вод і зсуви термінів початку вегетаційного періоду на більш ранні дати. У зв'язку з останнім порушилася синхронність сезонного розвитку дерев та шкідливих організмів, а останніх – із їхніми природними ворогами. Внаслідок зазначених змін зменшилася стійкість лісів, у тому числі до шкідників і хвороб.

Водночас, за однакових глобальних тенденцій процеси всихання найчастіше відбуваються у насадженнях, створених на староорних землях, а також у монокультурах, в одноярусних насадженнях та у насадженнях, що межують зі зрубамі, згарищами та іншими ділянками, на яких раптово освітлилася стіна лісу внаслідок вітровалу, пожежі, забудови, прокладання доріг, влаштування ліній електромережі, протипожежних розривів тощо.

Одним із важливих місць розмноження короїдів є лісосічні залишки до тих пір, поки вологість лубу в них залишається достатньо високою для розвитку цих комах. У Поліссі, де вологість повітря значно вища, ніж у Лісостепу та Степу, луб на відрізках гілок сосни у лісосічних залишках після літньої рубки повільно втрачає вологу, і тому короїди їх не тільки інтенсивно заселяють, але й завершують розвиток, а нове покоління жуків заселяє ослаблені дерева на межі зі зрубом.

Зважаючи на необхідність запобігання масовому всиханню соснових насаджень розроблені зазначені рекомендації.

1. Нагляд, обстеження та моніторинг в осередках усихання соснових насаджень

Під час нагляду та моніторингу в осередках усихання необхідно:

1.1. Виявляти та картувати осередки всихання (у т.ч. засобами ГІС), починаючи з квітня, під час авіапатрулювання, з використанням камер спостереження, дронів, пожежних веж і наземного нагляду.

1.2. Маркувати фарбою дерева на зовнішній межі осередку з визначенням його площі під час наземного обстеження (під методичним наглядом служби лісозахисту).

1.3. Здійснювати щомісяця моніторинг осередків усихання, оцінюючи санітарний стан насаджень, із метою вчасного призначення заходів з поліпшення санітарного стану (під методичним наглядом служби лісозахисту).

2. Заходи запобігання поширенню осередків усихання соснових насаджень

2.1. Першочерговим заходом запобігання поширенню осередків усихання соснових насаджень є вчасне вилучення свіжозаселених дерев (див. п. 3).

2.2. Вилучення сухостою не є заходом попередження поширення короїдів, тому що вони його не заселяють.

2.3. Вирубання сухостійних дерев в осередках усихання слід здійснювати після вилучення свіжозаселених короїдами дерев з метою отримання ліквідної деревини та за необхідності підготовки лісокультурної площі.

2.4. Обов'язково слід вилучати сухостійні дерева поблизу доріг, стежок, ліній електромережі, стоянок транспорту та інших місць, де сухі гілки чи верхівка можуть заподіяти шкоду людям або транспорту, у тому числі – в об'єктах природно-заповідного фонду всіх категорій заповідання.

2.5. Вирубання життєздатних дерев у буферній зоні фіксованої ширини навколо осередків верхівкового короїда не є доцільними, оскільки осередок поширюється з різною швидкістю у різних напрямках.

3. Критерії визначення свіжозаселених короїдами дерев

Свіжозаселені короїдами дерева визначають за такими ознаками:

3.1. Зміни кольору хвої від зеленого на сіро-зелений і тьмянний.

3.2. Наявність вхідних отворів, смоляних лійок на стовбурі, тирси (бурового борошна) на стовбурі чи під деревами,

3.3. Відламаних гілок другого та третього порядків із ознаками заселення короїдами у межах проекції крон.

4. Особливості проведення заходів з поліпшення санітарного стану в осередках стовбурових шкідників

4.1. Виявлені упродовж вегетаційного періоду свіжозаселені дерева необхідно відразу відводити у рубку та здійснювати її.

4.2. Виявлені після закінчення вегетаційного періоду заселені верхівковим короїдом дерева доцільно відводити у санітарну рубку до 1

грудня, а здійснення рубок завершити до 15 березня (початку вильоту верхівкового короїда після зимівлі).

4.3. У разі значних обсягів санітарних рубок і неможливості їх закінчення до початку вегетаційного періоду, слід призначати цей захід в осередках верхівкового короїда і збудників синяви упродовж вегетаційного періоду, у тому числі у "сезон тиші".

4.4. В осередках верхівкового короїда слід призначати до санітарної рубки дерева сосни III–VI категорій санітарного стану.

4.5. Призначати суцільні санітарні рубки необхідно, якщо проведення вибіркової санітарної рубки призведе до зменшення повноти деревостану нижче ніж до 0,4, а також, якщо площа осередку всихання перевищує 0,1 га.

4.6. За умови, якщо обсяг санітарно-оздоровчих заходів перевершує розрахункову лісосіку, слід тимчасово припинити рубки головного користування.

4.7. Під час проведення рубок головного користування і санітарних рубок не залишати смуг лісу завширшки до 25 м і малоконтурних ділянок площею до 0,25 га.

5. Захист заготовленої деревини

Для захисту заготовленої деревини слід:

5.1. Вивозити заготовлену **взимку** деревину до 15 березня, а у випадку неможливості вивезення – корувати її **на місці рубки** з утилізацією кори або захищати інсектицидами, дозволеними до використання в лісовому господарстві. Лісосічні залишки після рубок, проведених у зимовий період, подрібнювати, спалювати.

5.2. Вивозити упродовж 10 днів деревину, заготовлену у вегетаційний період, у тому числі в осередках шкідників, на вітровалах, згарищах а у випадку неможливості вивезення – корувати її **на місці рубки** або захищати інсектицидами, дозволеними в лісовому господарстві.

5.3. Здійснювати упродовж 10 днів очищення лісосік після рубок, проведених протягом вегетаційного періоду. Пріоритетним способом є подрібнення лісосічних залишків. Як виняток, дозволяється спалювати лісосічні залишки упродовж вегетаційного періоду з дотриманням правил пожежної безпеки.

5.4. Корувати або захищати інсектицидами некоровану деревину з осередків усихання сосни упродовж 10 днів після її надходження на нижній склад.

6. Використання інсектицидів для захисту заготовленої деревини

6.1. Використовувати для захисту заготовленої деревини інсектициди, дозволені до застосування в лісовому господарстві.

6.2. У випадку застосування пневматичного обприскувача ОП-202 "Туман" – норма витрати препаратів становить 3 мл/м², норма витрати

робочої рідини – 200 мл/м² поверхні. У випадку застосування іншого обприскувача норма витрати має бути скоригована згідно з інструкцією до відповідного обприскувача.

7. Підвищення стійкості соснових насаджень

З метою підвищення стійкості соснових насаджень доцільно:

7.1. Здійснювати проріджування середньої та високої та прохідні рубки низької та середньої інтенсивності у чистих соснових насадженнях із нерівномірним розміщенням дерев, не допускаючи утворення прогалин.

7.2. Створювати ремізи та розташовувати штучні гніздівлі для приваблення птахів, а також вводити нектароноси для приваблення комах-ентомофагів.

8. Заходи з лісовідновлення

8.1. Після проведення рубок слід застосовувати заходи зі сприяння природному поновленню господарсько цінних порід (мінералізація ґрунту, підсівання насіння сосни, а в суборах і сугрудах – жолудів дуба).

8.2. Необхідно забезпечити вирощування достатньої кількості садивного матеріалу супутніх і другорядних порід для створення на типологічних засадах мішаних культур згідно з чинними нормативними документами, формуючи в подальшому багаторусні різновікові насадження, узлісся з чагарників і листяних порід у відповідних типах лісу.

8.3. Участь сосни у складі культур, створюваних на староорних землях у суборах і сугрудах, не має перевищувати 6 одиниць.

8.4. Доцільно вводити до складу лісових культур інтродуценти відповідно до типів лісорослинних умов: модрину європейську, сосну жовту, горіх чорний, горіх сірий тощо.

9. Нормативні документи, до яких необхідно внести зміни для реалізації цих "Тимчасових рекомендацій"

1. Санітарні правила в лісах України (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 р. № 756)

– щодо граничної повноти насаджень, за якої призначають суцільні санітарні рубки, та їхньої мінімальної площі.

2. Закон України "Про оцінку впливу на довкілля" (Закон України від 23 травня 2017 року № 2059-VIII)

– щодо оцінки планової діяльності в лісовому господарстві.

3. Правила поліпшення якісного складу лісів (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724)

– щодо граничної повноти насаджень, призначених у рубки формування та оздоровлення;

4. Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761)

– стосовно встановлення граничних термінів вивезення деревини у лісах, пошкоджених короїдом, до 15 березня (у зв'язку зі зміною клімату та більш раннім початком вегетаційного періоду і льоту короїдів).

Перелік використаних джерел

Інструкція з проектування, технічного приймання, обліку та оцінки якості лісокультурних об'єктів // Офіційний вісник України від 03.12.2010 — 2010 р., № 90, с. 83, ст. 3203, код акту 53576/2010.

Методичні рекомендації щодо обстеження осередків стовбурових шкідників лісу / Мешкова В. Л., Гамаюнова С. Г., Новак Л. В., Кукіна О. М., Скрильник Ю. Є., Соколова І. М., Назаренко С. В., Коленкіна М. С., Галів Г. М., Кучерявенко В. І., Давиденко К. В., Чудак В. В., Маліцький І. В. – Х.: УкрНДІЛГА, 2011. – 27 с.

Правила відновлення лісів і лісорозведення" (Постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.96 N 97 ([97-96-п](#))).

Правила поліпшення якісного складу лісів /Постанова КМУ №724 від 12.05.2007 року (<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/724-2007-%D0%BF>).

Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів" / Постанова КМУ від 23 травня 2007 р. N 761 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/761-2007-%D0%BF>.

Про оцінку впливу на довкілля" /Закон України від 23 травня 2017 року №2059-VIII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2059-19/page>.

Рекомендації з вирощування садивного матеріалу сосни та дуба з насіння з поліпшеними генетичними властивостями в умовах контрольованого середовища і у відкритому ґрунті та створення з нього лісових культур: зб. рекомендацій з лісового господарства та захисного лісорозведення / Укр. НДІ лісов. госп. і агролісомел.: А.П. Гавриленко, Г.В. Бондарук, І.М. Швадчак, О.В. Зібцева, М.М. Цюцюра – УкрНДІЛГА. Харків, 1993. – С. 3 – 41.

Рекомендації щодо технології вирощування лісових культур до їх зімкнення / В.М. Угаров, М.М. Ведмідь, В.О. Манойло, П.Б. Тарнопільський, В.В. Гупал, О.М. Даниленко – Х., 2014. – 37 с.

Санітарні правила в лісах України: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 р. № 756 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/756-2016-%D0%BF> (дата звернення 04.04.2017 р.)

Типи лісових культур за лісорослинними зонами (Полісся та Лісостеп, Степ, Карпати, Крим) / Державний комітет лісового господарства України: Українське державне лісовпорядне виробниче об'єднання, 2010. – 63 с.